

עיריית תל-אביב - יפו
תיכון עירוני דתי ח'
מפיצות מצוינות
גורם וציונות!

עבודת חקר במשא השואה
ע"ש ר' יחיאל הירשברג ז"ל

עבודת חקר בהיסטוריה

מחשב"ה

השפעת חווית השואה האישית על הכתיבה ההיסטורית

דניאל מרזייב ודניאל משייב

מבוא

שאלת החקר שלנו עוסקת בשאלה האם ההשפעה של השואה כאירוע אישי השפיעה על כתיבת ההיסטוריה של היסטוריות בחקר השואה. ידוע שכאשר היסטוריון בוחר לחקור, הוא חוקר תחום מסוים, נושא מסוים או אפילו אירוע מסוים. ברצוננו לבחון האם יש קשר ישיר בין ההיסטוריה האישית של הכותב לנושאי המאמרים שהוא כתב לאחר מכן, לבחירת נושאי המחקר שהוא מבצע.

בחרנו את השאלה הזו כיוון שזו השאלה שעלתה כתוצאה מדיונים בינינו, חיפשנו את השאלה שקשורה לעד שלנו, הדבר המרכזי שהסקנו מהעדות שלנו.

השאלה מבוססת על העדות בכך שהעד שלנו הוא פרופסור צבי בכרך, ניצול שואה ששרד את השואה בדרכו שלו, בחר בתחום הלימוד - היסטוריה ומדעי המדינה, והמאמרים והספרים שהעד שלנו כתב עסקו בהיסטוריה על מלחמת העולם השנייה, הנאצים, ובנוסף על השואה.

הסקנו מתוך העדות שהעד בחר את תחום הלימוד שלו כתוצאה מההיסטוריה האישית שלו.

מרכיבי העדות בהם ניגע בעבודה שלנו הם: ליל הבדולח, אושוויץ, מחנה וטרבורק וקיבוץ בארות יצחק. מקומות אלו ואירועים אלו היו חלק מהוויה של העד במהלך חייו. במהלך העבודה נשתמש באנציקלופדיה של השואה, מאמרים שנמצא בספריה של בית ווהלין שלוחה של יד ושם, ספריה וירטואלית של מטח ומאמרים מאתר יד ושם.

פרופסור צבי בכרך נולד בהנאו שבגרמניה, כיום בן 86 נשוי לחנה, אב לשלושה ילדים, פרופסור במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן מבחירי חוקרי השואה והאנטישמיות ומבכירי המרצים בתחום מדע המדינה ומחבר הספר היסוד בנושא המשטרים הטוטאליטריים "אידיאולוגיות במאה ה-20" שסוקר את שלושת המשטרים הטוטאליטריים - המשטר הנאצי, המשטר הקומוניסטי והמשטר הפשיסטי. ספר זה הוא ספר יסוד לכל סוגת המשטרים הטוטאליטריים באירופה במאה ה-20.¹

הוא פרסם מחקרים וספרים בתולדות הנאצים והאידיאולוגיה הנאצית והפשיסטית, האינטלקטואלים היהודים והגרמנים בתקופת ויימאר, האנטישמיות ותולדות יהדות גרמניה. שימש כחוקר ביד ושם וכנשיא מכון ליאו בק.²

פרופ' צבי בכרך נולד בגרמניה בעיר הנאו בשנת 1928 בגרמניה. הרעיון הציוני עוד לא גובש בקרב בתקופה זו במשפחתו. בכרך גדל בבית 'יקי' גרמני שהיה אורתודוקס אבל הוא היה מסורתי ולא חרדי.

¹ אידיאולוגיות במאה ה-20

² ויקיפדיה, ערך צבי בכרך

בשואה כתוצאה מליל הבדולח משפחתו והוא נמלטו להולנד בשנת 1938. בשנת 1942 משפחתו נתפסה על ידי הנאצים ונשלחה למחנה המעבר וסטרבורק,

לאחר מכן לגטו טרזיינשטט ולמחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו. הוא שרד את צעדות המוות ושחרר על ידי הצבא האמריקאי. הוריו לא שרדו ורק אחיו נשאר בחיים. בשנת 1945 עלה לישראל, כשהוא בן 18 בעוד שאחיו פנה לארצות הברית. צבי היה חבר קיבוץ בארות יצחק שבנגב והשתתף בלחימה על הגנת הקיבוץ מול הצבא המצרי במלחמת השחרור.

המלחמה הקים עם חבריו את הקיבוץ הדתי בארות יצחק ואולם לאחר מספר עזב את הקיבוץ ועבר להתגורר בתל אביב.

להערכתנו, אנו משערים כי יש קשר ישיר בין ההיסטוריה האישית של הכותב לבין היצירות שלו, מאמריו וספריו, השערותנו היא שהכותב הושפע מההיסטוריה האישית שלו ובחר לבחור בתחום לימוד הקשור להיסטוריה שלו.

פרק ראשון

פרופ' צבי בכרך נולד בגרמניה בעיר הנאו בשנות 1928. בגרמניה הרעיון הציוני עוד לא גובש בקרב משפחתו והוא ציין שהוא אפילו כועס על אמו על כך שלא רצתה לעלות לארץ ישראל בגלל ה'אוסט-יודן' - היהודים המזרחיים (מזרח אירופה) שנחשבו בעיניהם לפשוטים.³

צבי גדל בבית 'יקי' גרמני שהיה אורתודוקס אבל הוא היה מסורתי ולא חרדי. הוא לא זוכר את אביו הולך כל יום לבית כנסת אלא רק בשבת.

בשנת 1938 אירע ליל הבדולח. בעקבות הפוגרום, אביו החליט לעזוב את גרמניה, כמו הרבה יהודים אחרים. הוא סיפר כי פעם הלך ברחוב ואמר לחברו 'הייריכליך' שזה שלום בגרמנית ואחד האנשים ששם לב לזה הלשין לרשויות שאביו הוא יהודי והמלשין חשב שהוא לגלג על אמירה זו. בכל מקרה, צבי היה אז ילד קטן בן 10 והוא לא ממש היה יכול לפרש את הדברים שמסביבו. מבחינתו ההורים החליטו לעזוב את גרמניה בגלל הנאצים.

בשנת 1938 משפחתו עברה להולנד ובינואר 1942 הגיטפו⁴ עצר אותו ואת משפחתו ומשם הועברו למחנה בהולנד "וסטרבורק" ושם היה מחנה מצוין כך טוען העד, הם היו חופשיים לנוע ולעשות מה שברצונם.

הרעיון הציוני התגבש אצל משפחת בכרך רק לאחר מכן כאשר הועברו לטרזנשטט ומשם לאשוויץ ובעיקר במהלך השהות במחנות העקורים בסוף המלחמה.

ליל הבדולח

כינוי לפוגרום שהתחולל ברחבי גרמניה ואוסטריה בליל 9-10 בנובמבר 1938. הפוגרום תואר רשמית כהתפרצות ספונטנית, שבאה בתגובה על רציחתו של המזכיר השלישי בשגרירות גרמניה בפריס. המתנקש היה יהודי פולני בן 17 בשם הרשל גרישפן. המניע שלו היה העובדה שהוריו היו ממגורשי זבונשין וסבלו רבות על הגבול בין גרמניה לפולין. הפרעות היו שיא חדש של סדרת התקפות על יהודים בגרמניה ובאוסטריה. בליל הבדולח נשרפו והושחתו בתי כנסת רבים למשל "אוהל יעקב" במינכן, נרצחו כ-100 יהודים.

חלונות ראוה נופצו והחנויות הפרוצות נשדדו. שברי הזכוכיות שכיסו את המדרכות נתנו לפוגרום את שמו "ליל הבדולח" יש כאלה שקוראים לו בשם "ליל הזכוכיות המנופצות"⁵. בתי היהודים הותקפו ובמקומות רבים נפגעו יהודים בגופם, נעצרו כ-30 אלף יהודים,

³ ההתייחסות ליהודי ארץ ישראל בעיני יהודי גרמניה הייתה מזלזלת מאוד. הם ראו בהם כאנשים פשוטים, ברברים, חסרי תרבות. ההתייחסות הובילה בין היתר לכך שרבים סירבו לעלות לארץ-ישראל גם אם יכלו, בעיקר בשל התרבות השונה בה.

⁴ המשטרה החשאית הגרמנית.

⁵ מי שטבע את המונח 'ליל הבדולח' היה גבלס, שר התעמולה הנאצי.

רובם עמידים ובעלי השפעה, העצורים נשלחו למחנות ריכוז כמו "דכאו", "בוכנולד" ו"זקסמהאזן".

ב-10 בנובמבר הסתיימה באופן רשמי ההתנפלות האלימה ואולם היא נמשכה במקומות רבים עוד כמה ימים.⁶

⁶ האינציקלופדיה של השואה, כרך ג'.

פרק שני

לצבי, למרות ששהה זמן-מה באושוויץ, לא הוטבע מספר על ידו, כי היה מיועד להישלח למחנה עבודה⁷, שייצר נשק נגד טנקים שם היה 4-5 חודשים. צבי מספר שבמחנה שהיה היו לו מדריכים בתוך קבוצה ממשפחת "קרליבך" שהכניסו בו את ערכי הציוניות. העד מספר שבמהלך השואה הוא היה בארגון נוער "חוג החניכים" במחנה, ומספר שמאוד היה חשוב לו להשתייך לארגון הזה. זה נתן לו את כל התוכן הדתי, כי בבית לא דיברו על תוכן הדת אבל תמיד ידע שהוא יהודי! כך, במהלך השואה יהדותו של צבי התחזקה. את השואה עבר צבי עם אחיו ואביו אמו לא שרדה ואביו נפטר לקראת סוף מלחמת העולם.

וסטרבורק

מחנה ליד העיר וסטרבורק במחוז דרנתה שבצפון-מזרח הולנד. בשנים 1942-1944 היה מחנה וסטרבורק תחנת מעבר ליהודים שגורשו מהולנד למזרח אירופה. המחנה הוקם באוקטובר 1939 בידי ממשלת הולנד, כדי לשכן בו פליטים יהודים שנכנסו למדינה בדרך לא חוקית. הוצאות הקמתו של המחנה והחזקתו, בסך 1.25 מיליון גולדן, הוטלו על ועד הפליטים היהודים בהולנד, שהוקם בשנת 1933, בשיעורים של 200,000 גולדן לשנה. כאשר פלשו הגרמנים להולנד (10 במאי 1940) היו במחנה וסטרבורק 750 פליטים, והם הועברו לעיר לורדן ואחרי כניעתה של הולנד הוחזרו לוסטרבורק. במרוצת הזמן הועברו לוסטרבורק פליטים ממחנות אחרים. בשנת 1941 ישבו במחנה 1100 נפש ב-200 בתי-עץ קטנים.⁸

אשוויץ

מחנה ריכוז והשמדה, הגדול מבין כ-2000 מחנות הריכוז ומחנות העבודה של הנאצים, והמחנה הגדול ביותר למטרות השמדת העם היהודי באמצעות המתה בגזים.

ב-27 באפריל 1940 ציווה "היינריך הימלר" להקים מחנה ריכוז חדש וגדול ליד העיר "אשווינצ'ים" בדרום מערב פולין, שהתחיל בבנייתה של מחנה ריכוז זה היו 300 יהודים מאשווינצ'ים וסביבתה.

מיוני 1940 התחילו להביא הנאצים משלוחי אסירים למחנה.

הניסוי הראשון בהמתה בגז ציקלון בה נעשה במחנה הריכוז אושוויץ ב-3 בספטמבר 1941, על שבויי מלחמה רוסיים, שמתו כולם בניסוי זה. בעקבות הצלחת הניסוי הוחלט אצל מפקדי האס אס, להקים מחנות השמדה שבהם ירצחו את היהודים, ומערכת הסעים שתקבץ את היהודים מכל קצוות אזורי הכיבוש הגרמני אליהם. הוקם בפולין מחנה ההשמדה: אושוויץ-בירקנאו (מרס 1942), אשר כווננו במיוחד להשמדה מהירה של יהודים.

⁷ מעניין לציין בנקודה זו כי רבים טועים וחושבים שלכל ניצולי השואה יש מספר מקורקע על היד אולם בפועל המספר הוטבע רק למי ששהה באושוויץ.

⁸ הספרייה הוירטואלית של מטח (מחנה וסטרבורק)

באשוויץ היו שלושה מחנות מרכזיים:

אשוויץ I, שהיה מחנה הריכוז הראשוני ושימש מרכז מנהלי למערכת המחנות, ובו נרצחו כ-75,000 פולנים וכ-15,000 שבויי מלחמה סובייטיים.

מחנה אשוויץ II (בירקנאו) שבו התבצעה עיקר השמדת היהודים, ובו נרצחו כמיליון ומאה אלף יהודים, וכ-22,000 צוענים.

ומחנה אשוויץ III (מונוביץ) שפעל כמחנה עבודה מעבר לשלושת המחנות הללו פעלו סביב אשוויץ כארבעים מחנות משניים, שבהם הועבדו יהודים בעבודות פרך.

המונח "אשוויץ" הפך לשם נרדף לשואה, ולסמל לרוע ולאכזריות האדם, לעינויים ולסבל.

המחנה הפסיק לפעול בינואר 1945.

במחנה אשוויץ נרצחו כמיליון ומאתיים אלף נפשות, בהם כמיליון ומאה אלף יהודים (91%), יותר מבכל אתר אחר במהלך המלחמה⁹.

⁹ האינציקלופדיה של השואה (אשוויץ 41-56)

פרק שלישי

ב-1945, בסוף המלחמה ולפני שעלה בכרך לארץ ישראל, היו חפצים של המשפחה אצל חברים טובים של הוריו (גויים). צבי עלה לארץ ישראל ולא היגר לארה"ב כמו שאחיו עשה, כשהגיע לארץ ישראל היה בינו לבין הצברים הבדלי תרבות אבל לא היה מה להתמודד עם הבדלי התרבות כך טוען העד, הוא רצה להיות הוא! ולחיות בארץ ישראל וחושב שבזה הצליח בעזרת אשתו חנה, שעזרה לו ותמכה בו כשהיה זקוק לה.

צבי בחר לגור בקיבוץ הדתי בארות יצחק כשעלה לארץ ישראל, ולא בעיר מכיוון שרוב הגרמנים עלו ועברו לעיר, דודו היה יקי טהור שגר ברמת גן והיה לדודו בנק בגרמניה והוא אמר לצבי שבארץ ישראל מי שמתחיל צריך להתחיל מהיסוד של היהודיות ולכן פנה לקיבוץ דתי. העד הלך למשרד של הקיבוץ הדתי ושאל מה הם יכולים לעזור לו, והם יעזו לו ללכת ל"בארות יצחק" בנגב ושם התגורר במשך כמה שנים. העד נהפך לחבר הקיבוץ והיה בעליית הנוער של הקיבוץ. אחרי כמה שנים צבי בחר לעזוב את הקיבוץ, הוא מספר שהספיק לו לחיות בקיבוץ עם אותם אנשים כל יום, והוא לא ראה את העתיד שלו בקיבוץ, היה קשה לו לחיות עם אותם אנשים הרבה זמן. צבי למד היסטוריה באוניברסיטה ונעשה מורה ומרצה והתמחה ב"נאציזם". לטענתו, עצם השואה השפיעה על בחירת תחום הלימוד שלו. צבי נעשה פרופסור מכובד, כתב מספר ספרים.

העד מספר שכל החוויה שעבר בשואה הועילה לו בכתיבת ספרים אלו, אחד מהספרים שנכתבו על השואה הוא: "האידיאולוגיה במאה ה-20", עוד ספר שהשקיע בו המון הוא: "אלו דברי האחרונים" (בהוצאת יד ושם) ובו סיפורים של אנשים שרגעיהם האחרונים ובו כל מכתב כתוב: "אלו הם הדברים האחרונים שאני רוצה לומר". העד מספר שחיבר את הספר הזה כדי שיהיה מזכרת לעתיד לדור הבא. יש עדים שמדברים המון ויש כאלו ששתקו ולא אמרו מילה, העד טוען שהוא היה מאלה שתמיד שיתף מי שרוצה לדעת הוא משתף לא עושה מזה סוד, כי זה קרה לו ומה שקרה לו הוא רוצה להגיד אפילו שהוא לא מבין מה קרה!

הנאצים האלו, כך אומר העד, שלא רק הצליחו להרוג פיזית אלא גם הצליחו למגר את היהודים נפשית, ועם זה הוא לא מסתדר, העד אומר שבשביל לעבור את כל מה שעבר צריך תמיכה וקיבל את התמיכה מאשתו שתמכה בו ועדיין תומכת בו.

(העד מספר שיש לו ילדים מוצלחים, 3 ילדים, בניהם הבן הבכור תת-אלוף בצה"ל, בת מזכירה מקצועית ובן אחרון שהוא ביולוג באוניברסיטה). הם אינם שומרים תורה ומצוות.

היהודים קיבלו פיצויים אחרי השואה מגרמניה, בניהם גם העד שלנו, מספר העד כשהגיע לקיבוץ הפיצויים הקימו אותו, זה עזר לו, בלי הפיצויים העד מספר שלא היה שורד, הוא אומר שזה משהו מוזר לחיות עם זה שמצד אחד הגרמנים האלה היו אלה שרצחו יהודים ומצד שני הצילו אותם. היו אנשים שסירבו לקחת מהגרמנים את הפיצויים אבל העד היה בין אלה שסירבו לא לקחת. מצד שני הוא מאוד מבין את אותם אנשים שלא הסכימו לקבל את הפיצויים. בהקשר לאמונתו הדתית הסביר צבי שהוא דתי כי הוא יהודי- והוא יהודי כי הוא דתי!

במהלך הריאיון צבי הגיע לנקודת שבר. הוא נזכר שהוא ואחיו היו ביחד עם אבא שלהם, ואביו התמוטט, שכב הכביש וצעק בגרמנית "לכו" "לכו" התמונה של אביו על הכביש לא יוצאת לו מהראש זיכרון זה גרם לו לבכי. בסופו של הריאיון צבי חוזר ואומר שזה לא מסתדר לו, למה בעצם קרתה השואה!?!?!

קיבוץ בארות יצחק

שוכן במישור החוף, ליד העיר יהוד. הקיבוץ מסונף לזרם הקיבוץ הדתי ומסופח למועצה האזורית חבל מודיעין.

הישוב בארות יצחק הוקם בשנת 1948 ומייסדיו היו עולים מתנועת "ברית חלוצים דתיים" מצ'כוסלובקיה וגרמניה אשר מתגוררים בקיבוץ עד היום. כיום, מונה הקיבוץ כ- 400 תושבים וצביון הקהילה דתי. הקיבוץ הנו שיתופי¹⁰.

שאלת החקר

שאלת החקר בה נעסוק היא מידת ההשפעה של השואה כאירוע אישי על כתיבת ההיסטוריה של היסטוריות בחקר השואה. במהלך העדות סיפר העד, פרופ' צבי בכרך, כי בחר בין היתר את תחום עיסוק החקר שלו בעקבות המאורעות האישיים.

חקירת השאלה

היסטוריוגרפיה היא כתיבה היסטורית המונעת על ידי נטיות, דעות ומגמות של ההיסטוריון המעלה את תולדות האירועים על הכתב. למעשה כל כתיבה היסטורית היא היסטוריוגרפיה, מכיוון שכל כותב מונחה על ידי נטיותיו, דעותיו ומגמותיו. אולם יש היסטוריונים השואפים לכתיבה נקייה החותרת אל האובייקטיביות עד כמה שניתן ולעומתם יש היסטוריונים שכתבתם מונעת על ידי השקפת עולמם¹¹

השואה, ידועה גם כחורבן יהדות אירופה, הייתה שורת מעשי רצח עם, שבוצעו במהלך מלחמת העולם השנייה על פי תכנית "הפתרון הסופי" של אדולף היטלר, גרמניה הנאצית, עזריהם ובני בריתם, שתכליתה השמדתם השיטתית של כל בני העם היהודי. הנאצים רדפו, טבחו ורצחו קבוצות אוכלוסייה רחבות נוספות כמו צוענים, הומוסקסואלים, גרמנים בעלי מוגבלויות ופגועי נפש, אזרחים פולנים ושבווי מלחמה סובייטים (ראו: השמדת לא-יהודים במלחמת העולם השנייה), אך המושג "שואה" משמש על פי רוב בהקשר של השמדת היהודים דווקא, ולמרות שהיו הסתייגויות אחדות מן השימוש במונח הוא נותר שמה הבלעדי. מספר הנרצחים היהודים בשואה וכתוצאה ישירה ממנה נאמד במעט יותר מ-5.9 מיליון. בדברי הימים המודרניים מוכרת השואה כגדול הפשעים נגד האנושות.¹²

¹⁰ אתר ההתישבות הכפרית-בארות יצחק

¹¹ הספרייה הוירטואלית של מט"ח

¹² ויקיפדיה

במהלך עריכת נסקור את סיפור חייהם של שלושה חוקרי היסטוריה ידועי שם - ישראל גוטמן ז"ל, יהודה באואר ויצחק ארד. לאחר הצגת כל אחד וסיפור חייו נבקש להוכיח באמצעות מאמרים שכתב ההיסטוריון האמור, כי ישנו קשר הדוק בין מאורעות השואה שחווה העד עצמו לבין המחקר ההיסטורי שלו. כפי שסיפר לנו העד, פרופ' צבי בכרך, שהוא עצמו היסטוריון ואיש הגות המדינה, השואה הייתה חלק בלתי נפרד מהחלטתו לחקור את תחום המשטרים הטוטאליטריים וחקר השואה בכלל.

ישראל גוטמן

פרופ' ישראל גוטמן (1923- 2013) היה היסטוריון ישראלי, חוקר השואה ופעל להנצחתה. גוטמן נולד וגדל בוורשה. בצעירותו הצטרף לתנועת השומר הצעיר והיה חניכו של מרדכי אנילביץ'¹³. כרבים מחברי תנועתו, הצטרף לאי"ל¹⁴ והיה פעיל במרד גטו ורשה. ב-5 במאי 1943 נשלח למחנה הריכוז מיידנק.

משם נשלח למחנה ההשמדה אושוויץ, וצעד משם בצעדת המוות למאוטהאוזן בינואר 1945. הוא עלה לארץ בשנת 1946 והיה לחבר בקיבוץ להבות הבשן, שם התגורר עד שנת 1971.

גוטמן היה אחד מהעדים החשובים בשנת 1961 במשפט אייכמן. הוא החל את הקריירה האקדמית שלו באוניברסיטה העברית בירושלים.

משנת 1991 כיהן פרופ' גוטמן כיועץ לממשלת פולין לענייני יהודיים, יהדות והנצחת השואה, וכן שימש חבר בהנהלת המחזיאון להנצחת השואה בווינגטון. בין השנים 1993-1996 היה ראש המכון בינלאומי לחקר השואה ב"יד ושם", ובין השנים 1996-2000 היה ההיסטוריון הראשי של "יד ושם". החל משנת 2000 שימש גוטמן יועץ אקדמי של "יד ושם". הוא היה חבר במועצת "יד ושם", בהנהלת המכון הבינלאומי לחקר השואה, בוועדה המדעית של "יד ושם" ובמערכת "יד ושם".

פרופ' ישראל גוטמן כתב מספר רב של ספרים על השואה ביניהם: יהודי ורשה -1939-1943, היהודים בפולין אחרי מלחמת העולם השנייה.

אנחנו רואים את השפעה ישירה בין הסיפור האישי של פרופ' ישראל גוטמן לבחירת תחום מחקרו האקדמי. הספר של עדה פגיס "ימי האפלה, רגעי חסד" (פרקים מחיי ישראל גוטמן) מספר על חייו של פרופ' ישראל גוטמן. הספר פותח במשפט "אילולא חייתי בתקופת השואה לא הייתי ראוי לביוגרפיה" המשפט הזה מוכיח שסיפורו האישי של ישראל גוטמן השפיע על תחום הלימוד שלו וכתבת הספרים שלו על השואה. ישראל גוטמן כתב וחקר על השואה וביניהם חקר וכתב על מקום הולדתו "ורשה" ועל היהודים בשואה. גולת הכותרת של פרופ' גוטמן היא כמובן האנציקלופדיה של השואה.¹⁵

¹³ מנהיג מרד גטו ורשה

¹⁴ ארגון יהודי לוחם

¹⁵ עדה.פ. ימי אפלה, רגעי חסד (פרקים מחיי ישראל גוטמן)

במאמר "תנועות הנוער במחתרת ובמרד הגיטאות" עוסק פרופ' גוטמן בנוגע לחלקן את תנועות הנוער במחתרות ובמרידה בגטאות. הוא כותב בין היתר שנכון הוא, שתנועות הנוער לא הצביעו על מוצא מהמשבר הטראגי בו נתונה הייתה היהדות בתקופה ההיא. כיום, אנו החכמים, יודעים ומבינים כי מוצא כזה לא היה קיים. כל אלה שפסקו הלכות והבטיחו הבטחות, היו קרבנות של אשליה שלא מדעת או מוליכי שולל מדעת. תנועות הנוער השכילו להבין ולהכיר במציאות המחרדה ללא תקדים, מוקדם מכל האחרים, והעזו להוציא מסקנות המתחייבות מכך. לתנועות הנוער היו כלים ארגוניים וחומר אנושי עצמם וטופח בתאים החינוכיים והיה מתאים למשימה המיוחדת והקשה ביותר. גדולת המעשה ומשקלו, ניתן להעריך אל נכון, רק על רקע המציאות של הזמן והמקום.¹⁶

בספרו "אדם צרניאקוב האיש והיומן" נכתב על אדם צרניאקוב שהיה במשך זמן רב ראש היודנראט בגטו ורשה, עד שהתאבד ביולי 1942, ערב השילוחים למחנה טרבלינקה. צרניאקוב רשם יומן בזמן שהיה ראש היודנראט בגטו ורשה. צרניאקוב היה מהנדס במקצועו, נשיא הקהילה היהודית בוורשה בזמן פרוץ המלחמה בספטמבר 1939 וראש היודנראט בגטו ורשה מאז היווסדו ועד הגירוש ההמוני ביולי 1942. במאמר נכתב על אישיותו ופועלו של אדם צרניאקוב ראש היודנראט בגטו ורשה. במאמר מסופר על היומן שכתב בזמן שכיח, היומן מספר על כל צעד שעשה, על התקפי הזעם שעבר, על הדרך שבא הגיע להתאבדות וכל דבר שעשה וקרה בזמן שכיח.¹⁷

ד"ר יצחק ארד

ד"ר יצחק ארד (נולד ב-11 בנובמבר 1926), לוחם במחתרת כנגד הנאצים, איש הפלמ"ח, קצין בצה"ל, היסטוריון ויושב ראש הנהלת יד ושם במשך שנים רבות. ידוע במיוחד בשל פעילותו בהנצחת השואה.

ארד נולד כ"יצחק רודניצקי" בעיירה סווינציאן, כיום בליטא. הוא למד בבתי ספר תרבות ויבנה בליטא ובצעירותו היה שייך לתנועת "הנוער הציוני". הוא עבר עם הוריו לוורשה, בה למד בבית ספר תיכון תחכמוני. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הוא נמלט חזרה לליטא¹⁸. ביוני 1941, בעקבות מבצע ברברוסה, מצא את עצמו תחת הכיבוש הגרמני. הוא נמלט מאקציה ראשונה והמשיך אחר כך להתגורר בגטו. בהמשך הוא הועסק על ידי הגרמנים במיון נשק שלל סובייטי וארגן קבוצה מחתרתית שסחבה נשק ממחסני הצבא הגרמני. בפברואר 1943 ברחו חברי הקבוצה אל היער והצטרפו ליחידת פרטיזנים רוסית ובהמשך עבר ליחידה של פרטיזנים ליטאים. היחידה אליה הצטרף הייתה לא יהודית, וארד נאלץ להתמודד עם האנטישמיות של חבריו לנשק. פרט לחדירה לגטו וילנה באפריל 1943 על מנת להיפגש עם מנהיג המחתרת אבא קובנר,

¹⁶ תנועות הנוער במחתרת ובמרד הגיטאות י. גוטמן

¹⁷ י. גוטמן סוגיות בחקר השואה ביקורת ותרומה (אדם צרניאקוב האיש והיומן עמ' 92-117)

¹⁸ כ-300,000 יהודים הצליחו לברוח בשבועות הראשונים לאחר התחלת המלחמה וכיבוש פולין מהשטח שנכבד ע"י גרמניה אל השטח שנכבש ע"י ברית המועצות בהתאם להסכם ריבנטרופ-מולוטוב.

שהה ארד עם הפרטיזנים עד שחרור האזור על ידי הצבא האדום, כשהוא לוחם כנגד הנאצים ומשתפי הפעולה עמם בבלארוס, תוך שהוא נושא את הכינוי המחתרתי "טולקה", שליווה אותו גם בשנים שלאחר מכן. בעקבות פעילותו ארד עוטר באות הפרטיזן דרגה א'. בהמשך התגייס ארד לצבא האדום ונלחם בשורותיו עד תום המלחמה, עת עזב את ליטא ועבר עם ארגון הבריחה לאיטליה.

ארד הרצה על היסטוריה יהודית באוניברסיטת תל אביב. נושא עבודת הדוקטורט היה: **"שואת יהודי וילנה ומאבקם נוכח הכיליון"**. הוא חקר את מלחמת העולם השנייה ואת השואה, ופרסם ספרים רבים בנושאי השואה, הן כסופר והן כעורך. ארד שימש כיושב ראש הנהלת יד ושם בין השנים 1972 ל-1993. גם לאחר פרישתו המשיך לעסוק בענייני המוסד, ארד זכה בפרס על ספרו "תולדות השואה - ברית המועצות והשטחים המסופחים"¹⁹.

מסקנותינו מסיפורו של יצחק ארד ומהביוגרפיה שלו הם שנושא הדוקטורט שכתב והרצה קשור לסיפורו האישי, השואה שעברה עליו השפיעה על בחירת תחום הלימוד שלו, על נושא הכתיבה שלו. מכיוון שעבר את השואה ואחרי זה עלה לארץ ישראל ולמד היסטוריה של השואה ונהפך להיסטוריון כתב ספרים - זה מראה את הקשר של סיפורו האישי על אופן בחירת תחום הלימוד שלו!

בנוסף לכך נושאי המחקר שלו חופפים לסיפורו האישי. לדוגמה בספרו "בצל הדגל האדום" שמסופר בפרק שישי על היהודים ביערות ובליחה הפרטיזנית, וסיפורו האישי הוא בעצמו היה חבר בפרטיזנים עד השחרור על ידי הצבא האדום.

במאמרו "עמדתה של תנועת הפרטיזניים הסובייטים ליהודים במחנות המשפחה ולהצלת היהודים"²⁰ כותב ארד כי מחנות משפחה יהודים באזורי היערות של בילורסיה המערבית ווהלין, קמו בעיקרם במשך שנת 1942. יהודי מחנות המשפחה מקורם בעיקר בעיירות הקטנות שבסביבות היערות מחנות המשפחה התארגנו במקביל ובמשולב עם יחידות פרטיזניים יהודיות, לעתים כגוף אחד ולעתים כנפרד מחנות משפחה אלו היוו דרך הצלה יהודית עצמאית ומקורית. מחנות אלה קמו והתארגנו במקביל להתארגנות תנועת הפרטיזנים הסובייטית באזורים אלה, לפעמיים תוך הסתייעות בהם ולפעמים תוך כדי מאבק איתם. מחנות המשפחה סבלו רבות מהפרטיזנים הפולנים הלאומניים, מאוקראינים לאומניים ומקבוצות "פראיות" של פרטיזנים סובייטים.

התנועה הפרטיזנית הסובייטית המאורגנת שנטלה לידיה את השליטה באזורים המערביים של רוסיה הלבנה וצפון אוקראינה בתחילת שנת 1943, נתקלה במחנות המשפחה היהודיים ביערות כעובדה קיימת. למרות השוני ביעדים ובמטרות שבין תנועת הפרטיזנים הסובייטית ובין מחנות המשפחה, השלימה התנועה הפרטיזנית הסובייטית עם קיומם של מחנות המשפחה ביערות ולדרך זו של הצלת יהודים. התנועה הפרטיזנית הסובייטית לא הפכה בעצמה לגורם שיזם הצלת יהודים, אבל עצם קיומה של התנועה הפרטיזנית

¹⁹ ארד, י, אינציקלופדיה של השואה

²⁰ ארד, י. נסיונות ופעולות הצלה בתקופת השואה (291-292)

הסובייטית סיעה אובייקטיבית לקיום מחנות המשפחה על ידי הטלת שליטה צבאית על אזורים נרחבים.

דרך הצלה זו של מחנות משפחה ביערות בהם נצלו אלפי יהודים ושמקורה ביחמה יהודית מקומית, ללא כל סיועה ישיר מגורמים מבחוץ, מצביעה על אפשרויות הצלה לרבות, לו נושא ההצלה וחיפושי דרך לכך, היו יעדם של גורמים וגופים בעלי אפשרויות רחבות ואלה היו יוזמים ומסייעים לדרך הצלה זו. מחנות המשפחה ביערות, עמידתם ומאבקם לקיום, הם פרשיה מופלאה של איתנות יהודית-עממית, "בתוך הגיהנום הנאצי".

במאמר "**שואת יהודי ברית המועצות**"²¹ כותב יצחק ארד על הניצולים של השואה, שרובם היו אלה שהתחבאו אצל תושבים לא יהודים, יצחק ארד מספר שכששחרר הצבא האדום את הניצולים מהשטח בגרמני היו רק 2-5 אחוז ניצולים מכלל הניצולים ורובם היום אלה שהתחבאו אצל הפרטזנים ואצל הגויים.

מוסיף וכותב יצחק ארד על המלחמה של הצבא האדום בגרמנים שמתוכם נרצחו 120000 חיילים יהודים, מראה את השבויים שנרצחו בשואה, את הכמות המזעזעת.

פרופ' יהודה באואר

פרופ' יהודה באואר נולד בפראג בשנת 1926 וב-1939 היגר עם הוריו לפלשתינה. בשנת 1960 קיבל יהודה באואר תואר דוקטור לפילוסופיה מן האוניברסיטה העברית על חיבור וההגנה והפלמ"ח על רקע המדיניות הציונית במלחמת העולם השנייה. את הקריירה האקדמית שלו הוא התחיל כשנה מאוחר יותר במכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית. בין השנים 1973-1975 ו-1977-1979 הוא שימש ראש המכון ליהדות זמננו ובשנים 1984-1994 היה יו"ר אקדמי, ובמקביל ייסד ועמד בראש המרכז הבין-לאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון באוניברסיטה העברית²².

במאמרו "הצוענים"²³ כותב פרופ' באואר על הקשר בין הצוענים לבין היהודים, הוא מביא את הקשר בין שתי האוכלוסיות האלה, את הדרך שהנאצים התנהגו אליהם, בין אם זה לצוענים ובין אם זה ליהודים. ראו ביהודים ובצוענים זרים במהותם ולרוב התנהגו אליהן בצורה עוינת.

פרופ' באואר מציג את ההבדל באופן קבלתם של היהודים והצוענים שהבדל המרכזי הוא היה שהנוצרים האירופיים ראו ביהודים בעיה גדולה מבחינה כלכלית ושלטונית ראו בהם כאויב שמאיים על שלטונם, בניגוד לכך ראו בצוענים בעיה שולית.

במאמר "האם ניסתה ארץ ישראל החלוצית להגיע לפולין עם השחרור?"²⁴ פרופ' באואר מציג את תכנון הבריחה של שארית הפלטה שהיו במחנות העקורים, מציג את התכנון

²¹ http://www.massuah.org.il/upload/Downloads/PdtFile_117.pdf

²² <http://www.yadvashem.org/yv/he/about/institute/bauer.asp>

²³ http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%2006905.pdf

²⁴ http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%20202344.pdf

במלואו, מהגהת הרעיון ועד הפעולה. באואר מציג איך בעצם חשבו על הרעיון, מי חשב, איך עלו לארץ, באילו דרכים, מראה איך התבצע בפועל "הבריחה" - העלייה הבלתי ליגאלית לארץ ישראל לפני סיום מלחמת העולם השנייה ולאחריה.

דיון והמלצות

בחקר שביצענו ניתן לראות ישנו קשר בין המאורעות האישיים של חוקרי השואה כאנשים פרטיים לבין תחום המחקר האקדמי שבחרו.

שני המאמרים של פרופ' גוטמן מוכיחים מכל ספק כי ישנה השפעה אדוקה בין המאורעות האישיים שעבר פרופ' גוטמן, בהיותו חלק מהתארגנות מרד גטו ורשה וחבר תנועות הנוער, לבין המחקר האקדמי שלו, העוסק בחלק ניכר ממנו בתנועות נוער, במרד גטו ורשה, דמויות מפתח בגטו ורשה ועוד. גוטמן נולד וגדל כאמור בוורשה והיה חלק בלתי נפרד מהשואה שחוה על בשרו בגטו, במחנות ובצעדות המוות. גם מחקרים אחרים של גוטמן, שלא הובאו כאן, עוסקים בנושאים אלו ובמחנות אלו שעבר.

גם משני מאמרים של ד"ר ארד ניתן להסיק כי קיים אכן קשר הדוק בין סיפורו האישי של ארד בשואה לבין בחירת תחומי המחקר האקדמי שלו.

עם זאת אנו חלוקים מעט בנוגע להשפעה כאשר אנו בודקים מאמריו של פרופ' באואר. שכן מאמרו בנוגע לצוענים אינו מראה קשר הדוק בין מאורעותיו האישיים לבין החקר, לעומת זאת במאמרו השני בנוגע לתנועת הבריחה והעלייה לארץ ישראל אנו כן רואים קשר בכך שגם פרופ' באואר בעצמו ברח ערב המלחמה אל א"י.

אנו סוברים כי ייתכן שהסיבה העיקרית שפרופ' באואר נוגע בתחומים נוספים היא שהוא עצמו לא חווה על בשרו את השואה, כמו פרופ' גוטמן וד"ר ארד, כיוון שהוא למעשה ניצל מציפורני הנאצים ברגע האחרון ועלה לארץ. עם זאת, אין ספק בידינו שהיותו בן אותו דור לשואה באופן בלתי אמצעי, מוביל אותו לחקר על נושאי השואה.

מהעבודה שהכנו אנחנו רואים את הקשר ואת מידת ההשפעה של ההיסטוריה של הכותב על פרי יצירתו, בתחילת העבודה ראינו אדם חשוב מאוד ומקובל בחברה האקדמית - פרופסור צבי בכרך - שהוא ניצול שואה בעצמו ובנוסף היסטוריון ואיש רוח שכתב מספר ספרים על מלחמת העולם השנייה והשואה. פרופ' בכרך בעצמו מוכיח את טענתנו בנוגע לקשר בין המאורעות האישיים לבחירת תחום המחקר האקדמי בכך שהוא בעצמו טוען שהשואה הייתה מניע למחקרו.

בהמשך עבודתנו כדי להוכיח האם יש קשר בין ההיסטוריה של הכותב לכתיבתו, בחרנו שלושה אישים נכבדים את ישראל גוטמן, יצחק ארד ויהודה באואר ניצולי שואה והיסטוריונים. חקרנו אותם אישית את הביוגרפיה שלהם, הספרים והמאמרים שלהם.

חיפשנו במאמרים שלהם האם יש קשר בין ההיסטוריה האישית שלהם לבין נושאי המאמרים ותוכנם.

מתוך הניתוח של המאמר וההיסטוריה האישית של הכותב הגענו לידי מסקנה שיש קשר ברור וישיר בין כל אחד מההיסטוריונים לפרי יצירתם.

משוב אישי

דניאל מרזיב

כתוצאה מעבודה למדתי דברים רבים שלא ידעתי, הידע האישי שלי התרחב כפי שלא ציפיתי בתחילת העבודה, לפני העבודה לא ממש עניין אותי הנושא של השואה, ההיסטוריה של היהודים בשואה, לא התעניינתי בעניין ההיסטוריה.

למדתי להכיר את עמיתי לעבודה דניאל משייב יותר טוב, הוא חבר טוב שלי אבל עכשיו אחרי שסיימנו את העבודה הוא ממש נהיה קרוב לליבי, הלכנו ביחד לספריות למדנו והעשרנו את הידע האישי ואני חושב שזה קירב בינינו.

אחרי שחקרתי על השואה ועל מרכיבי העדות, אני יודע עכשיו הרבה יותר ממה שידעתי לפני, אני חושב שהעבודה הייתה טובה בשבילי ואני חושב שגם בשביל חברי דניאל משייב.

דניאל משייב

ראשית רציתי להודות למורה, אוהד שקד, שהדריך אותנו בכל שלב בעבודה שעזר שתמוך בכל עזרה או בעיה.

מהעבודה שהכנתי יחד עם הפרטנר שלי קיבלתי ערך מוסף לנושא הזה של ההיסטוריה של העם שלי ושל השואה.

פעם ראשונה הכרתי ניצול שואה באופן אישי שראיינתי אותו יחד עם העמית שלי לעבודה.

למדתי להכיר יותר טוב את חברי לעבודה דניאל מרזיב מכיוון שביליתי איתו זמן רב בהכנת העבודה הלכנו לספרייה לבית ווהאלין שלוחה של יד ושם, למדתי להכין עבודה ברמה גבוהה ואני חושב שזה יעזור לי בעתיד, הכרתי נושאים חדשים בקשר ההיסטורי של השואה כהכנתי את מרכיבי העדות והכרתי גם סיפור האישי של ניצול שואה, אהבתי להכין את העבודה ואני מאוד מרוצה מימנה.

רשימת מקורות-

האינציקלופדיה של השואה, כרך ג'- ליל הבדולח.

ההתנגדות היהודית בשואה-צבי בכרך

http://www.antinaziresistance.org/Apps/WW/page.aspx?ws=cfd40459-dc1a-471e-a2b4-8c9bfc8bd5d2&page=d376ff94-4ed4-4117-8444-b784f4526a01&fol=b662e250-cf7b-4a0e-b0ea-b89ca7a173c9&code=b662e250-cf7b-4a0e-b0ea-b89ca7a173c9&box=88793e81-f5cf-4841-9291-ebaee597f5eb&_pstate=item&_item=4a1e8cff-64a7-4123-94b3-6e92d6baf727

האינציקלופדיה של השואה (אשוויץ 41-56)

הספרייה הוירטואלית של מטח (מחנה וסטרבורק)

אתר ההתישבות הכפרית-בארות יצחק

הספרייה הוירטואלית של מט"ח- חקירת השאלה

עדה.פ. ימי אפלה, רגעי חסד (פרקים מחיי ישראל גוטמן)

תנועות הנוער במחתרת ובמרד הגיטאות י.גוטמן

י. גוטמן סוגיות בחקר השואה ביקורת ותרומה (אדם צ'רניקוב האיש והיומן עמ' 117-92)

ארד, י, אינציקלופדיה של השואה

ארד י. נסיונות ופעולות הצלה בתקופת השואה (291-292)

י. ארד שואת יהודי ברית המועצות

http://www.massuah.org.il/upload/Downloads/PdtFile_117.pdf

י. באואר הצוענים http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%206905.pdf

י. באואר האם ניסתה ארץ-ישראל החלוצית להגיע לפולין עם השחרור?

http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%202344.pdf

לקסיקון של השואה, לוי איתמר, י.גוטמן, עמוד 72

השואה- היסטוריה זכרון י.גוטמן עמוד 13

נסיונות ופעולות הצלה בתקופת השואה, י.ארד, עמוד 292-276

יהודה באואר <http://www.yadvashem.org/yv/he/about/institute/bauer.asp>

